

Bir Toplumsal Barış Arayışı Olarak Alevilerin Eşit Yurttaşlık Talebi

Yazar: Mehmet Ertan | 21 Şubat 2021

Mehmet Ertan[1]

Aleviler, geniş nüfuslarıyla Türkiye'nin en büyük dinsel/kültürel topluluklarından. Alevileri, Türkiye siyaseti açısından yoğun nüfusları kadar önemli kılan bir diğer faktör de siyasi örgütlenmeleridir. 1990'lı yıllardan itibaren kaynağını Alevi kimliğinden alan ve özneliğini Alevi derneklerinin üstlendiği bir sosyal hareketin varlığından bahsedebilmek mümkündür. 1990'lar Alevi hareketinin gelişimiyle eş zamanlı bir şekilde Alevilerin kitlesel katliamlara maruz kalmasına da sahne oldu. Aleviliğin bir sosyal harekete kaynaklık etmesiyle Alevilerin maruz kaldıkları katliamlar arasındaki eş zamanlılık, bu katliamları merkeze alan bir kolektif hafızanın inşasını da beraberinde getirdi. Bu kısa yazıda, bahsedilen kolektif hafızanın, Alevi hareketinin siyasi dilini ve taleplerini nasıl yönlendirdiği tartışmaya açılacaktır. Bu siyasi dilin merkezinde, Alevilerin kendi kültürel tikelliklerine hapsolmayan ve Alevi olmayanlarla eşit düzlemde kamusal hayata katılmasına olanak tanıyan, eşit yurttaşlık anlayışı yatar. Eşit yurttaşlık anlayışının içinde barındırdığı evrensel tınıysa Alevileri kendi kültürel gettolarına mahkum kalmaktan kurtarmakta, daha da önemlisi Alevilerin eşit yurttaşlık talebini farklı dinsel/kültürel grupların eşitliği temelinde örülecek bir toplumsal barış

projesinin anahtarı haline getirmektedir. Bu yazının bir diğere amacı ise Alevilerin eşit yurttaşlık talebinin, içinde nasıl bir toplumsal barış potansiyelini barındırdığına değinmektir.

Aleviliğin, 1990'larda bir kimlik hareketine kaynaklık edecek şekilde politikleşmesi farklı veçheler üzerinden takip edilebilir. 1990'lara kadar ağırlıklı olarak sözlü kültür üzerine bina edilen Alevilik, yazılı bir kültüre aktarılmaya başlanmış, Aleviliği konu edinen ve bizzat Alevi araştırmacı-yazarlar tarafından onlarca kitap kaleme alınmış, Alevi dergileri çıkarılmaya başlanmış, Alevi radyoları açılmış, Alevi ulularını anmak için kamuya açık geniş katılımlı anma törenleri düzenlenmeye başlamıştır. Bütün bu gelişmeler, Alevilerin kendilerini giderek artan bir istekle Alevi olarak tanımlamaya başladıklarını ve kamusal alana da bu kimlikle dahil olmak istediklerini göstermektedir.

Alevi hareketinin örgütlenmeye başladığı ve Alevilerin kendi kimlikleriyle kamusal alanda yer almaya başladığı 1990'lar, aynı zamanda Alevilerin kitlesel katliamlara maruz kalmasına da sahne olmuştur. Sivas'ta Madımak Katliamı (1993)[2] ve İstanbul'da Gazi Mahallesi'nde yaşanan katliam (1995)[3], kısa vadede yarattığı travmanın ardından orta vadede Alevi hareketinin ivmelenmesini sağladı. Özellikle de Madımak Katliamı'nın Alevi hareketi üzerindeki etkisi üç nedenden ötürü daha belirleyici oldu. İlk neden, katliamın vahşeti idi. Güvenlik güçleri, yerel ve ulusal yöneticiler de dahil olmak üzere adeta bütün Türkiye Madımak Oteli'nin yakılışını canlı yayında izlemişti. İkinci neden, bu katliamın Pir Sultan Abdal'ı anma törenlerinde gerçekleşmesi ve katliamda topluluk açısından önem taşıyan ozan ve şairlerin de hayatını kaybetmesiydi. Bu nedenle de Aleviler bu katliamı doğrudan Aleviliğe yönelik bir saldırı olarak algılamıştı. Üçüncü nedense, saldırının Gazi'de olduğu gibi devletin güvenlik güçleri tarafından değil de sivil unsurlar eliyle, kökten dinci bir grup tarafından gerçekleştirilmiş olmasıydı. Bu nedenlerden dolayı Madımak Katliamı, Alevilerin katliama bir tepki olarak kendi kimliklerine daha fazla sahip çıkmalarını ve Alevi derneklerine daha fazla ilgi göstermelerini beraberinde getirdi. Katliamın hemen ardından mevcut Alevi derneklerinin üye ve şube sayılarında muazzam artışlar yaşanması bu ilginin en somut göstergesi oldu.

Katliamların Alevi hareketi için oynadığı rolü iki düzlemde değerlendirmek gerekir. İlk düzlem Alevi hareketinin ortaya çıkışıyla Madımak ve Gazi Katliamlarının yaşanması arasındaki eş zamanlılıktır. İkinci düzlemse katliamlara maruz kalmanın Alevi tarihi içinde gösterdiği sürekliliktir. Bu iki düzlem üst üste konulduğunda ortaya çıkan tabloyu şu şekilde okumak mümkün gözükmektedir: Alevi kimliğini kaynak alan bir sosyal hareketin henüz kuruluş evrelerinde Alevilerin Madımak ve Gazi Katliamlarına maruz kalması, katliamlarla dolu travmatik bir tarihin hatırlanmasını ve bu katliamlar üzerine bina edilen kolektif hafızanın da Alevi hareketinin ayrılmaz bir parçası olmasını beraberinde getirmiştir.

1990'larda yaşanan Madımak ve Gazi Katliamları, geçmişte yaşanan -ve ne yazık ki Alevi tarihinin ayrılmaz bir parçası olan- Alevi katliamlarının sistematik bir bütünlük ve tutarlılık içinde yeniden hatırlanmasını beraberinde getirmiş, katliamlarla dolu bir kolektif hafızanın şekillenmesine neden olmuştur. Kerbela ile başlayan, Baba İshak, Şeyh Bedrettin ve 16. yüzyılda Anadolu'da yaşanan Kızılbaş isyanlarının bastırılması esnasındaki kıyımlarla devam eden, Cumhuriyet döneminde de 1930'larda Dersim, 1970'li yıllarda da Malatya, Sivas, Maraş ve Çorum katliamlarını izleyerek Madımak ve Gazi'ye ulaşan bir süreklilik içinde, ana uğrak noktaları katliamlar olan bir Alevi kolektif hafızası şekillenmiş olur[4].

Dar anlamda Alevi hareketinin ivmelenmesinde maruz kaldıkları katliamın belirleyici bir rol oynaması, daha geniş manadaysa Aleviliğin kolektif hafızasına yön veren sabitliğin maruz kalınan katliamlar olması, Alevilerin kendi tikel kimliklerine atıfla kültürel biricikliklerinin tanınmasına odaklanan klasik bir kimlik siyaseti formunda örgütlenmekten kaçınmasını beraberinde getirmiştir. Maruz kalınan katliamların gösterdiği süreklilik, katliamların sadece kolektif hafızanın değil, Alevi kimliğinin de sabit bir parçası haline gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle Aleviler kendi kültürel biricikliklerini vurgulayarak bu farklılığın tanınması ekseninde yürütülecek klasik bir kimlik

siyasetinin, Alevileri kendi kültürel gettolarına hapsederek olası katliamlar için açık bir hedef haline getireceğini düşünmüşlerdir. Yeni katliamlara maruz kalmama çabası, Alevi hareketini, Alevi olanların Alevi olmayanlarla eşit düzlemde var olmasına ve kamusal hayata katılmasına imkan tanıyacak yurttaşlık ve laiklik gibi evrensel kavramlar ekseninde örgütlenmeye yöneltmiştir.

Bu formülasyonun somut izdüşümlerini Alevi hareketine ait bir belge üzerinden takip edebilmek mümkündür. Hacıbektaş Anadolu Kültür Vakfının, 2012 yılında Türkiye siyasetinin her daim tartışma konularından biri olan yeni anayasa yazımı tartışmalarına müdahil olmak için hazırladığı -Mor Kitap olarak bilinen- kitapçık iki soruyla sona erer. İlki "Aleviler kimdir" sorusudur ve yanıtı "hiç kimse" olarak verilmiştir. İkinci soruysa "Aleviler ne olmak istiyor"dur. Yanıtta beklenildiği gibi "Alevi olmak" değil, "herkes olmak"tır. Alevilerin kimliklerini inkar etmeden herkes gibi olma, herkesle eşit düzlemde kamusal hayatta var olabilmek talebi yeni katliamlara maruz kalmadan yaşayabilme arzusunun dışavurumudur ve bu talebe kapı aralayan siyasi formül, eşit yurttaşlık talebidir.

Alevi hareketinin eşit yurttaşlık talebinin üç sacayağı vardır:

1. Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılması,
2. Zorunlu din dersi uygulamasına son verilmesi,
3. Cemevlerinin ibadethane statüsü kazanmasıdır.

Anayasa değişikliği gerektiren ilk iki talebi bir arada değerlendirmek gerekir. Anayasanın 136. maddesi Diyanet İşleri Başkanlığının varlığına, 24. maddesi de zorunlu din derslerine anayasal güvence sağlamıştır. Her iki kurumun da Sünni İslamı muhatap alması, Sünni toplulukları diğer dinsel/kültürel gruplar karşısında hukuken imtiyazlı hale getirmiştir. Bu bağlamda Alevi hareketinin bu iki kurumun ilgasını talep etmesi, devletin din sahasında Sünniliğe tanıdığı hukuki avantajları ortadan kaldırıp tarafsız kalmasını sağlamayı; bu sayede Alevilerin Alevi olmayanlarla eşit düzeyde gündelik hayatın parçası olmasını engelleyen anayasal bariyerlerin kaldırılmasını amaç edinmektedir. Cemevlerine ibadethane statüsü tanınmasıysa Alevilerin, Alevi olmayanlardan farklılığını ortaya koyup bu özgünlüğün sürdürülmesini sağlayacak bir hukuki güvence talebidir.

Alevilerin eşit yurttaşlık talebinin önünü açtığı olanaklara bakıldığında karşılaşılan ilk potansiyel, toplumsal barıştır. Eşit yurttaşlık talebinin önemli motivasyonlarından biri, Alevilerin güvenli ve barışçıl bir sosyo-politik iklimde yaşayabilme çabalarıdır. Alevilerin kendi tikel farklılıkları yerine Alevi olmayanlarla eşit düzlemde kamusal alanda var olmak istemesi, yaşanan katliamlara rağmen Sünnileri ötekileştirmemekte, Alevilerin Sünnilerle ve Sünni olmayan diğer topluluklarla (gayrimüslimler ve ateistler) eşit bir hukuki düzlemde hareket etmesine olanak sağlamaktadır. Taleplerin muhatabı bir başka kültürel/dinsel topluluk değil, o kültürel topluluğa imtiyaz tanıyan hukuki ve siyasal aygıtlardır. Devletin Sünni kimliğinden anayasal düzeyde sıyrılmasıyla mümkün olabilecek eşitlikse bir toplumsal barış projesinin taşıyıcı kolonudur. Bu eşitlik üzerine bina edilen toplumsal barışın bir diğer önemli ayağıysa hukuki düzlemde eşit olan toplumsal grupların kendi farklılıklarını sürdürebilecek hukuki olanaklara sahip olmasıdır. Alevilerin cemevlerine ibadethane statüsü tanınması talebiyse eşitlik içinde farklılığın nasıl sürdürülebileceğine dair önemli ipuçlarını barındırır.

Toplumsal barışı sağlamanın zeminini oluşturan eşit yurttaşlık anlayışı, gelecekte yaşanabilecek katliamların bir panzehri olabilir ama bu durumda geçmişte yaşanan katliamlara yönelik adalet çağrısı nasıl yapılabilir? Bu noktada Alevi hareketinin ezici çoğunluğunun çatı örgütü mahiyetinde olan Alevi Bektaşî Federasyonunun, talepler manzumesindeki taleplerinden birini hatırlatmak gerekmektedir: Madımak Oteli'nin bir "Utanch Müzesi" haline getirilmesi.[5] Ancak bu talebin yukarıda dile getirilen üç asli talep karşısındaki taliliği, Alevi hareketinin öncelikle eşitlik ekseninde toplumsal barış ortamını tesis edebilecek bir hukuki zemini var etmeye çalıştığını, geçmişle etkili hesaplaşmanın da ancak bu eşitlik zemininde sağlanabileceğine dair bir stratejiye sahip olduğu

izlenimi vermektedir.

Alevilerin eşit yurttaşlık anlayışının içini dolduran talepleri; kimliğin tikelliğiyle hakların evrenselliği arasındaki gerilimi çözmeyi amaçlayan, kültürel haklara duyarlı, yeni bir yurttaşlık anlayışının geliştirilmesine pratik katkı sunma imkanını da içinde barındırmaktadır. Ayrıca Alevilerin eşit yurttaşlık talebinin yeni katliamlara maruz kalmama hassasiyetini içinde barındırdığını tekrar hatırlatacak olursak, eşit yurttaşlık anlayışı aynı zamanda bir toplumsal barış arayışı olarak da değerlendirilebilir. Bir toplumsal barış arayışı olarak Alevilerin eşit yurttaşlık talebi,; Alevilerin, Alevi olmayanlarla sadece eşit düzlemde kamusal hayata katılmasına katkıda bulunmakla kalmayacaktır. Aynı zamanda bu talep, kimlikleri nezdinde ayrımcılığa uğrayan bütün toplumsal gruplara yönelik bir toplumsal barış arayışının ifadesi olma potansiyelini bünyesinde barındıracak ve bu sayede ayrımcılığın somut baskılara, çatışmalara neden olması önlenebilecektir.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

[2] 2 Temmuz 1993'te, Sivas'ta düzenlenen Pir Sultan Abdal'ı Anma Etkinlikleri'nin ikinci gününde, Cuma namazından çıkan bir grubun, katılımcıların konakladığı Madımak Oteli'ni ateşe vermesinin sonucunda 33 kişi yanarak ya da dumandan zehirlenerek hayatını kaybetti.

[3] 12 Mart 1995'te de İstanbul'da Alevi nüfusun yoğun yaşadığı ve muhalif kimliğiyle bilinen Gazi Mahallesi'nde bir kahvehaneye yapılan silahlı saldırının ardından, saldırıyı protesto etmek için mahalle karakoluna yürüyen halka açılan ateş, Gazi olaylarının fitilini ateşledi. Ertesi gün İstanbul'un farklı yerlerinden gelen eylemcilerin katılımıyla hem protestolar büyüdü hem de polis müdahalesi sertleşti. İstanbul Valiliğinin Gazi ve 1 Mayıs Mahallelerinde ilan ettiği sıkıyönetimin ardından olaylar durulduğunda 21 kişi hayatını kaybetmiş, 400'den fazla insan yaralanmıştı.

[4] Bu kolektif hafızanın Alevi hareketi içindeki en somut belgelerinden biri, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği yayın organının, Pir Sultan Abdal'ın Madımak Katliamı'nın 10. yılını anmak için çıkardığı özel sayıdır: *Maraş'tan Gazi'ye: 2 Temmuz*.

[5] Madımak Oteli, 2011 yılından itibaren Bilim ve Kültür Merkezi olarak faaliyet gösteriyor. Alevi dernekleriye Bilim ve Kültür Merkezinin, Madımak Katliamı'ndan soyutlanmış bir mekân olarak tasarlandığını belirterek, mekânın yaşananları hatırlatan bir Utanç Müzesi haline getirilmesini talep ediyorlar.

Barışı Radikalleştirmek yazı dizisi-6

Editör: Mehtap Tosun & Yasin Sunca

Redaksiyon & Son Okuma: Merve Fidan & Sevcan Tiftik

Bu blog yazısı Haklara Destek Programı kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır.

İçeriğin sorumluluğu tamamıyla Demokrasi, Barış ve Alternatif Politikalar Araştırma Derneği'ne aittir ve Avrupa Birliği'nin ve/veya Haklara Destek Programı'nın görüşlerini yansıtmamaktadır.